(З голодних фрагментів)

Сиротою закинута станція Рахин серед подільських ланів. Вирине раптом, громихаючи з гущавини голих, злегка обліплених мокрим снігом сливок та груш, одеський поїзд, зупиниться, засапавшись, проти невеличкого будинку станції й викине десятків зо три пасажирів, навантажених всілякими речами хатнього побуту та мануфактурою, і летить далі, а через півгодини навколо запанує знову тиша і пустка.

Тільки насупроти під гіллям кількох старих ялин та береста жваво туркоче маленький паровий млин "Трудової артілі" колишніх його власників і будить тишу.

Навколо млина зупиняються й застигають сірі постаті селянських кожухів та шкап; мовчки звалюються на спини дядьків важкі лантухи й зникають у темряві відчинених дверей.

Зате в середині млинка кипить німа робота. Товчуться біля прийомщика, важко сопучи, сірі свити та кожухи, бігає, наче півень на подвір'ю, з кутка в куток засипаний борошном, білий, немов примара, мірошник, і чітко вистукує машина. В її бадьорих згуках немов чується:

Ме-лем, ме-лем боро-шенце,

J Ме-елем, ме-лем боро-шенце.

Тільки пода-ва-ай, тільки пода-ва-айі..

Зухвалі, самовпевнені згуки переможно пахкають у насуплені лиця і запалюють якусь нову, таємничу іскру, а на голодних ланах аж до розпеченого на жар і все ж холодного обрію летить луною й тріпотить під стріхами —

Тільки пода-ва-ай, тільки пода-ва-ай!..

У млина з будинком станції своя згода: тільки наб'ється до верху невелика вогка кімната, що зветься за якоюсь старою, що загубила давно вже свій зміст, традицією — залою 2-ої класи, як до млина вже плентаються на плечах солдатської шинелі, чи подраного залатаного пальта набиті житом торби та лантухи. Це спекулянти, торбарі, просто люди з міста, що хочуть їсти. Тоді наче жвавіш затуркоче машина, сито засміється й перетне голод та злидні зігнутих людей молодий свисток і до зажурених садків понад колією кине нахабно свій клич:

Тільки пода-ва-ай, пода-ва-ай!.-. І знову тиша...

Дві кімнати, одведені для пасажирів, повні люду. Зараза та екзема, здається висить у душному повітрі; парою підноситься вона до чорної закуреної стелі й шелестить мільйонами вошей на асфальтовій підлозі.

Шарудить гнила станція байдужими, флегматичними тінями і ковтає щодня десятки людей із далекого півдня.

Вимінюють в околишніх селян на останні речі хліб...

На станції продають серпи, коси, свити, подушки, самі продаються, їдуть додому й знову повертаються.

Страшна посуха висмоктала херсонські лани й поклала на виснажені обличчя селян своє чорне тавро — хліба!..

І, наче на глум, коли сходять вечірні тіні на полупаний перон або ранішнє сонце кине своє проміння крізь брудні, заляпані плюваками шибки, задерикувато долітає до голодних людей безжурний спів парового млинка:

Тук-тук-ту к-тук-ту к-тук...

Ме-лем, ме-лем борошенце

Тільки пода-ва-ай...

І залишає на змучених обличчях якийсь чудний вираз: гніву, чи то образи, чи заздрощів, чи надії...

В залі чується звідусіль лайка, а на запльованій підлозі хтось хрипить — чи то вже конає, чи тільки виснажився?.. Якийсь проворний чолов'яга в куцому піджакові, притулившись до стінки, разом з одеською спекулянткою, яку тут просто звуть "одеська", знічев'я дратують беззубу шепеляву бабцю:

— "У мене провижіонка"... "Голубчик, кондуктір, пуш-ти"... "Вся шпина вже болить"... "У мене провижіонка"...

Чолов'яга, немов до стелі, кидає крізь зуби уривчасті фрази, робить паузи, щоб дати час виявитись враженню, "одеська" тільки повторює пошепки, аби не пирснути: "провижіонка". Та ось вона не втрималась, і гнилий регіт її раптом розсипався дробом, і "одеська", "задираючи до голови ноги, качається на своїх і сусідніх клунках.

Бабця довго терпіла, ніби не про неї мова, шамкала собі щось губами, мацала вузли торб, але нарешті урвався їй терпець і, осатаніла, визвірилась:

— Що ти кривляєша, китайська обежана? Я тобі всю морду твою волосату видряпаю, шлюха одеськая...

— Так у неї, бабусю... "провижіонка",— невинно шпигонув знову чолов'яга.

"Одеська" залилась СМІХ9М ще більше, а бабця, до розпачу повна люті, перевела на нього свої каламутні, вилинялі очі, і їй забракувало достойного виразу.

Шепелявий, але ловкий, "по-одеському" матюк, що вилетів із жовтих бабчиних уст, вивів її з йолопського стану. Насторожлива кімната зареготала на різні голоси, повна задоволення.

— Ех, даешь, берешь, не пропадешь!..

Ліньки витягувалась засмальцьована матроська шинеля:

— Закуримо, братішка, што лі?..

На товстих торбах пшениці, спершись на кошик, повний яєць, гуляла в дурня якась кравчиха з поштовим урядовцем. Кілька червоноармійців, китаєць-"ходя" в солдатській шинелі й "вольний" балакали, аби збути якось час, про арабських жеребців та американську кукурудзу. "Одеська" вирячила здуру на молодика, що зазирав одним рогом у вікно, свої сіро-зелені баньки, раптом, немов читаючи на небі ноти, заверещала тоненьким голоском, наче сука на місяць:

Спи же, спи, моя родная,

Бог твой сон хранит,

Твоя мама шансонетка,

По ночам не спит...

Позіхнула і до підлітка збоку:

— Ванька, давай у голові пошукаю. Ванька крізь сон щось мигикнув.

— Маруська,— гребешок!

І, забувши про все, віддалася вся звичній роботі.

Гаснув на кафельній печі поставлений чиєюсь щедрою рукою каганець — "каптілка", тріпотіли в сутінках і завмирали голоси.

Дві обдерті селянські постаті чоловіка й жінки притулились на мокрій соломі в брудному кутку. Пригорнулись одне до одного, як діти. А коло ніг старий, заржавілий, випрацьований тяжкими літами плуг, немов пес, сторожив їхній глибокий сон.

їм не було вже, крім плуга, чого губити.

Три десятини кволого, наче сухоти, жита згоріло, як і не сіяли.

Ге-е... Добре пекло гаряче сонце!..

...Просили, думали, благали: пошли, господи, таку годиноньку та у жнива...

А сонце пекло, пекло, сміялося... Ні — воно глузувало з людського поту і надій, пристрасними, жагучими обіймами стиснуло степ, і в серпанку його золотого сміху родилась тоді примара голоду...

Ге-е... Добре пекло гаряче сонце!..

...І чорною тінню зійшла кощава, безхлібна осінь...

І далі все долу й долу до голої, висмоктаної землі, хилились стебла пшениці, хилились люди, худоба, аж поки сніг не вкрив усе, і тоді стало тихо, як на цвинтарі.

Купа голодних, виснажених, як трісочки, дітей, похилена хата десь на краю села, кістки, що випинались крізь тіло та свиту й, нарешті, останній, заіржавілий плуг — це чи не все, що зв'язувало цих двох — чоловіка й жінку — з нудним, беззмістовним, голодним життям?..

А зв'язувало. Уява малювала ще й досі лантухи, повні хліба. Хліба й хліба...

Більше нічого не вставало ні в минулому, ні в сучасному, ні в майбутньому.

Ввесь світ убгався для них в одному страшному слові:

Хліба!

Останніми корчами кволого життя була неясна, безбілетна подорож по чужій, незвичній залізниці на покрівлі товарного вагону...

Зал опановував сон. Тихо, крадькома він виліз із темних, брудних кутків і засопів, захропів на різні голоси. Часом зривався він бентежним вигуком якогось спекулянта, вовтузився в рухах подряпаної вошами людини, мимрив сухими й висмоктаними, як цитрина, губами бабці й знову мирно, безжурно хропів...

...Ранішнє березневе сонце зустріло їх недалеко вже від станції.

За десять верст лишилось сонне село, де вони виміняли старого заіржавілого плуга і покинули його в коморі, повній жита. Двопудова торба на згорбленій дядьковій спині заступила залізного, старого товариша.

Вона лягла всім тягарем на кощаві, як риштування, плечі й настирливо відбивала кожний крок—раз... два... пуди... два... жита...

Ось, ось, уже близько мерехтить понура станція.

— Ганно... не можу...

Захитались неслухняні ноги, пригнулась ще більше спина, раптом наче випросталась, і жилаві чорні кулаки, розціпившись, випустили важку торбу.

Гахнула вона в мокрий сніг з розв'язаним верхом і кивнула доброю жменею збіжжя. Жовта, як віск, худа, обшарпана жінка кинулась додолу й похапцем збирала пригорщами розсипане жито, перемішане з грудками мокрого снігу.

— Не сила далі... О-ох...

Грузько, всією вагою тіла сів на торбу.

— Та потерпи ж трохи, Дмитро,— вже станція... Два пуди хліба привеземо... Діти — ждуть.

Якось чудно, немов серед пустельних пісків дощ, виступили на зморщеному, синьо-жовтому жіночому обличчю дрібненькі сльози, а розірваний рукав заношеного з обсмиканою вовною дядькового кожуха безнадійно махнув:

— Херсонщинаї.. А хліб де?..

І звисла байдужа на розхристані брудно-чорні груди пощербана глибокими зморшками дядькова голова, а розкарячені ноги безвільно витягнулись на свіжій калюжі й позіхнули розірваними носками старих чобіт.

— Ждуть, кажеш?.. Чи діждуться?.. Ой, Ганно, болить мені. Не можу...

Гострий голод, немов хробак, заліз у черево й ссе — витягає груди.

— їсти, Ганно...

— Пожди-бо. На станції виміняю на жито хліба.

— На жито? Ні, ні... там ждуть... Ні. Не руш.

І, наче обороняючи від хижого злодія, скарлючені, мов пазурі, пальці, простяглись до торби.

— Не смій!

— Ходім же бо... Дмитро...

Безвільно, немов зіпсута з поодгвинчуваними гайками машина, підвівся дядько, а жінка зібрала до останньої свої сили, вчепилась у торбу й пригнулась до самого снігу. Пішли. Наче п'яний, ледве перебирає ногами дядько, але йде...

— Ну-да, два пуди жита... Де ви бачили? На свята хліб будемо їсти... Еге — хліб. Чи близько?..

Рвались, як мотузки змарновані сили, але жінка, страшна, мов мара, все ж тягла на хребті два пуди жита. Випередила навіть свого чоловіка й таки донесла. Вперлась крізь одчинену половину дверей у залу і впала разом з торбою на асфальт непритомна...

Навколо скуйовдженого волосся плакав маленькою калюжею березневий сніг, а сонце, червоне й веселе, як молода, знову сходило

над дальнім лісом, вітало день і на оплакані лани розкидало золоте проміння.

Розкидало, розкидало...

1922